

УДК 502.1:332:338.14

Черчик А.О., аспірант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті набули подальшого розвитку наукові підходи до формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств. Визначено сутність еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства та обґрунтовано дворівневу схему формування стратегічних альтернатив. Стратегії першого рівня визначають напрям розвитку підприємства на стратегічну перспективу для забезпечення бажаного рівня безпеки. Кожна з них має уточнення більш конкретними стратегіями другого рівня, які мають бути застосовані у певному випадку і дозволять отримати бажані результати в довгостроковому періоді.

Ключові слова: лісогосподарське підприємство, еколого-економічна безпека підприємства, стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісових господарств.

Cherchyk A.

STRATEGIES FOR ENSURING OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC SAFETY OF FORESTRY ENTERPRISES

The scientific approaches to the formation of strategic sets of ecological and economic safety of forest enterprises have been further developed in the article. The essence of ecological and economic safety of a forestry enterprise is determined and the two-level scheme of formation of strategic alternatives is substantiated. The first level strategies determines the direction of enterprise development in a strategic perspective to provide the desired level of security. Each of them is specified by more specific strategies of the second level, which should be applied in a certain case and will allow to obtain the desired results in the long run.

Key words: forest enterprise, ecological and economic safety of the enterprise, strategies of providing ecological and economic safety of forest enterprises.

Черчик А.О.

СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛЕСНЫХ ХОЗЯЙСТВ

В статье получили дальнейшее развитие научные подходы к формированию стратегических наборов обеспечения эколого-экономической безопасности лесохозяйственных предприятий. Определена сущность эколого-экономической безопасности лесохозяйственного предприятия и обоснованно двухуровневую схему формирования стратегических альтернатив. Стратегии первого уровня определяют направление развития предприятия на стратегическую перспективу для обеспечения желаемого уровня безопасности. Каждая из них имеет уточнение более конкретными стратегиями второго уровня, которые должны быть применены в конкретном случае и позволят получить желаемые результаты в долгосрочном периоде.

Ключевые слова: лесохозяйственное предприятие, эколого-экономическая безопасность предприятия, стратегии обеспечения эколого-экономической безопасности лесных хозяйств.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з найбільших проблем менеджменту лісових господарств є пошук компромісів при вирішенні проблем забезпечення коротко- та довготермінових результатів, екологічних та економічних аспектів розвитку. Дуалізм цих двох рівнів ще більшою мірою проявляється при розробці стратегічних позицій розвитку підприємства, а особливо – забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства.

Розвиток теоретичних і методологічних аспектів обґрунтування стратегій забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства є важливим та актуальним напрямом наукових досліджень, результати якого дозволяють сформулювати альтернативні варіанти для використання в практичній діяльності підприємств.

Важливість таких розробок визначається також особливостями та складністю діяльності лісових господарств, специфікою їх природоресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні аспекти забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства відображені у працях В. Барчук, В. Геєця, Є. Гірусова, О. Голуба, В. Данилова-Данильяна, А. Дейнеки, М. Домашенко, Л. Добрянської, І. Лицур, Т. Лоурі, А. Карпук, Л. Мельника, В. Припотня, А. Степаненко, Т. Сус, О. Урсула, Л. Хромушиної, Л. Хенса, М. Чепурних, М. Шестак та інших. Проте, не дивлячись на значні результати наукових досліджень, є потреба в розвитку теоретико-методичних положень обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства, що визначає актуальність та мету дослідження.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємств лісогосподарської сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне управління підприємствами передбачає обґрунтування певного набору стратегій, що відображають специфіку суб'єкта господарювання та його системи управління. Діяльність лісових господарств (ЛГ) ґрунтується на використанні лісових ресурсів, які забезпечують не лише економічні вигоди, а й мають значну соціальну та екологічну цінність. Виробництво є джерелом фінансових потоків як для забезпечення розширеного відтворення, так і для відновлення вилучених в процесі виробництва лісових ресурсів. Тому виникає необхідність пошуку моделей екологічно безпечної взаємодії матеріального виробництва, використання лісових ресурсів та збереження їх суспільно- та екосистемних функцій лісу.

Зазначимо, що стратегія забезпечення еколого-економічної безпеки (ЕЕБ) підприємства – це функціональна стратегія і залежить від загальної стратегії розвитку підприємства.

Стратегія еколого-економічної безпеки підприємств лісового господарства – це така модель поведінки та спосіб діяльності, що дозволяє отримати бажані економічні результати, забезпечити достатній рівень стійкості підприємства до зовнішніх загроз, локалізувавши потенційні дестабілізуючі чинники та забезпечивши збалансованість між економічним розвитком, станом довкілля та якістю лісових екосистем.

При визначенні стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісового господарства потрібно враховувати: що виробництво підприємств лісогосподарської сфери носить поліпродуктовий характер, що вимагає формування набору стратегій різного рівня, типу та спрямування; специфіку функціонування та рівень розвитку підприємства, його претензії на певну позицію в зовнішньому середовищі та забезпечення бажаного рівня прибутковості; специфіку екологічного потенціалу, різний рівень стійкості, стадії дигресії та можливості щодо відновлення екосистеми лісу на різних територіях; необхідність зменшення деструктивного впливу на екосистеми лісу; необхідність впровадження методів і технологій раціонального використання природно-ресурсного потенціалу; що більшість ЛГ займаються експортною діяльністю, тому до експортної продукції висувуються високі вимоги щодо екологічності, породи та віку деревини, що вже призвело до вирубування цінних, унікальних порід деревини, що мають попит на світовому ринку; норми і правила використання, збереження та відтворення природних лісових ресурсів.

Формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства здійснюється на основі: стратегічних цілей розвитку підприємства; узгодження з загальною стратегією розвитку підприємства; результатів оцінки ЕЕБ та рівня її потенціалу, що дозволяє виявити слабкі та сильні сторони, проблеми та перспективи досягнення бажаного стану.

Оцінка еколого-економічної безпеки дозволяє виявити причини та тенденції змін під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, ідентифікувати сферу загроз, оцінити силу їх впливу шляхом визначення відхилень від бажаного стану. У результаті оцінки можуть бути виявлені такі стани: 1) високий рівень стійкості, гарантія збереження цілісності та ідентичності підприємства; 2) ризик втрати поточних вигод, проте потенціал безпеки, рівень стійкості підприємства до загроз достатній; 3) тенденція до зростання загроз, ризик втрати ідентичності та цілісності підприємства, стратегічних вигод.

Перший результат свідчить про ефективність системи менеджменту підприємства загалом і управління ЕЕБ зокрема. Підприємство має високий конкурентний статус і суттєві конкурентні переваги. Проте можуть бути такі дві ситуації. Цілі розвитку підприємства та стан його внутрішнього та зовнішнього середовища не змінюються. У цьому випадку необхідне постійне підтримання та поліпшення досягнутих результатів і доречні такі стратегії:

- збереження та зміцнення отриманих позицій, шляхом збільшення частки ринку, диверсифікації продукції і введення на ринок нової продукції (інноваційної). Зміцнення позицій досягається направленням зусиль на досягнення першості у стандартах якості довілля та рівні прибутковості. При безпечному стані основна стратегічна ціль полягає у підтримці досягнутої збалансованості між економічним розвитком, станом довілля та якістю лісових екосистем, а також вчасне виявлення та локалізація потенційних дестабілізуючих чинників. Основним є превентивний характер заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки, раціональності природокористування та підвищення прибутковості підприємства на основі впровадження прогресивних технологій, що дозволить підтримувати та гарантувати екологічно та економічно безпечне функціонування підприємства в довгостроковій перспективі. Стратегія утримання позицій використовується, якщо існують стійкі конкурентні переваги, які дозволяють досягнути високого рівня розвитку на довготривалу перспективу, природно ресурсний потенціал збалансований, темпи використання лісових ресурсів менші, ніж темпи відновлення та лісорозведення. Стратегія диверсифікації має базуватись на впровадженні нової екологічнобезпечної продукції та послуг, розширенні їх асортименту, екологічно орієнтованої модернізації виробництва з метою економії екологічних витрат та усунення втрат;

- екологічно невиснажливого ліскористування, що передбачає формування іміджу екологічно безпечного, скорочує енергоспоживання, зменшує викиди та скиди забруднюючих речовин, зниження та доведення до безпечного рівня деструктивного впливу техніко-технологічних чинників на екосистему лісового господарства, створення системи попередження та захисту від надзвичайних ситуацій; поетапна екологізація виробництва, впровадження екологічно безпечних технологій; забезпечення ощадливого використання природних ресурсів території ЛГ [1];

- нарощення лісоресурсного потенціалу (ЛРП), який характеризує всю сукупність лісових ресурсів та лісорослинних умов і є основою для організації ліскористування, забезпечуючи задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [2]. Реалізація цієї стратегії може здійснюватись такими шляхами: інтенсифікація лісовирощування та лісовідновлення, оптимізації породного складу, оптимізації вікової структури та відновлення лісонасаджень, поліпшення родючості лісових земель, створення високопродуктивних плантаційних насаджень; сприяння природному поновленню лісу, розширення площ природного поновлення та вдосконалення процедури переведення заліснених територій у лісовкриті площі, збільшення площі лісів; нарощення фауністичного потенціалу [3, с. 168].

Якщо цілі розвитку підприємства та стан його середовища змінюються, то доцільно здійснювати пошук нових можливостей за рахунок залучення власних та сторонніх ресурсів на основі стратегії:

- формування нових конкурентних переваг. Зазвичай здійснюється шляхом впровадження інновацій, нових товарів і послуг, формування нових професійних компетенцій персоналу. Стратегія націлена на формування високого рівня потенціалу безпеки завдяки вибіркового завоювання нових перспективних ринків або їх сегментів (найчастіше – екологічно чистої продукції). Ця стратегія може реалізовуватись на основі конкурентних стратегій другого рівня: конгломеративної, фокусування, диверсифікації. Зокрема, стратегія диверсифікації дозволяє досягти конкурентні переваги завдяки комплексному використанню лісоресурсного потенціалу шляхом впровадження нових видів продукції, розвитку супутніх видів діяльності на основі нових технологій.

- нарощення конкурентних переваг шляхом модернізації виробництва, забезпечення розширеного відтворення на основі екологічно орієнтованих технологій, підвищення рівня якості та екологічності продукції, розширення професійних компетенцій персоналу. Така стратегія націлена на вибіркоче покращення своєї конкурентної позиції, посилюючи певні, створені на основі сильних сторін підприємства конкурентні переваги. Ресурси в цьому випадку акумулюються саме на цих конкурентних перевагах;

- комплексного використання потенціалу лісових екосистем. Стратегія може бути реалізована шляхом розширення номенклатури виробництва продукції; створення підсобних господарств і введення нових цехів з переробки вторинної сировини, неліквідної деревини та побічних ресурсів; розширення масштабів заготівлі грибів, ягід, лікарських рослин; розвиток рекреаційної діяльності, мисливства, туризму за рахунок використання несировинних якостей лісу [3, с. 168].

У другій ситуації, коли виявлено ризик втрати поточних вигод, проте потенціал безпеки, рівень стійкості підприємства до загроз достатній, необхідно обирати стратегії, націлені на забезпечення поточної стійкості підприємства до зовнішніх та внутрішніх загроз. Може бути два основні напрями:

- стабілізації завдяки забезпечення поточної стійкості, попередження загроз, комплексного використання природно-ресурсного потенціалу лісових господарств на засадах невиснажливого лісокористування, підтримання професійних компетенцій персоналу при одночасній ліквідації слабких сторін шляхом покращення фінансового стану, зменшення витрат, підвищення конкурентоспроможності продукції, ліквідації збиткового бізнесу. Така стратегія і шляхи її реалізації матимуть успіх, якщо рівень власних ресурсів достатній;

- адаптації, що передбачає вибір оптимальних параметрів розвитку для збереження існуючого стану шляхом забезпечення достатніх фінансових ресурсів для поточних потреб, оновлення техніко-технологічної бази, відтворення лісових ресурсів, підтримання оптимальної структури породного та вікового складу лісонасаджень. Доцільно використати стратегію фокусування, щоб зосередити зусилля на найбільш перспективних видах діяльності. Така стратегія доцільна за умови нестачі власних ресурсів для забезпечення суттєвих позитивних змін.

Якщо виявлено третій результат – тенденцію до зростання загроз, ризику втрати ідентичності та цілісності підприємства, стратегічних вигод:

- вище критичного рівня, то необхідно розробляти антикризові стратегії для недопущення розвитку кризи. Антикризові стратегії мають бути спрямовані на формування та відновлення потенціалу ЕЕБ. Зазначимо, що антикризова стратегія має обмежений характер і визначається ситуацією, яка склалась. Причиною кризового стану може бути екоресурсна складова діяльності підприємств лісогосподарської сфери. Зокрема, при значних вирубках природно-ресурсний потенціал екосистеми лісу вичерпується, подальша виробнича діяльність різко знизиться. Тому для відновлення якісних параметрів лісових систем доцільно застосувати стратегії, націлені на подолання або локалізацію дестабілізуючих чинників, відновлення лісоресурсних кондицій. Класичними антикризовими стратегіями є стабілізація, скорочення, реструктуризація. Стратегія стабілізації використовується, якщо продукція, послуги,

види економічної діяльності залишаються перспективними, є потреба в оптимізації породного та вікового складу лісонасаджень. Стабілізації в економічному сенсі можна досягти шляхом призупинення росту (поступове зменшення ділової активності, зосередження зусиль на лісовідновленні та лісорозведенні), обережного просування в очікуванні успіху (або стратегія обмеженого зростання, яка передбачає, зокрема, вимушене скорочення підрозділів, їх персоналу, проте збереження кваліфікованих працівників задля майбутнього зростання), заморожування ситуації. Стратегія виживання реалізовується шляхом розвороту (плановий вихід із певної сфери діяльності, наприклад ЗЕД), відокремлення, ліквідації. Стратегія скорочення може передбачати скорочення витрат, скорочення організаційних форм, «збирання врожаю». Стратегія реструктуризації передбачає проведення заходів, спрямованих на зміну структури, системи менеджменту, форми власності тощо і може реалізовуватись завдяки реструктуризації матеріальних активів, боргових зобов'язань, збуту продукції, техніко-технологічній реструктуризації. В критичних випадках або в ситуації масштабних змін з метою підвищення ефективності діяльності може бути використана стратегія реорганізації у формі злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення;

- нижче критичного рівня і підприємство має ресурси, необхідно обирати стратегію формування потенціалу безпеки, сутністю якої є орієнтація на своєчасне виявлення та уникнення дестабілізуючих чинників, які потенційно можуть спричинити негативний вплив на забезпечення еколого-економічної безпеки та поступове планомірне поліпшення ситуації. Для підприємства при ризиковому стані важливе поступове зниження ризиковості, зведення до мінімуму потенційних деструктивних впливів, підвищення внутрішньої стійкості до загроз, відновлення конкурентоспроможності. Основними субстратегіями, які можуть використовуватись, залежно від ситуації, як самостійні або поєднуватись, є інноваційна, формування нових стратегічних зон бізнесу, нарощення компетенцій персоналу, організаційна реструктуризація, активізації ЗЕД, виходу на міжнародні ринки / закріплення на міжнародних ринках, оптимізації структури лісових господарств, інвестиційна (створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій).

Оскільки лісові господарства – це державні підприємства, лісоресурсна сфера є однією з пріоритетних для багатьох регіонів України та країни загалом, активізація інноваційної діяльності є стратегічною державною позицією. Стратегічними альтернативами можуть бути імітаційна, локального інноваційного прориву. Імітаційна інноваційна стратегія (перенесення) полягає у копіюванні продукції, залученні зарубіжних технологій, методів, технічних інновацій, які зазвичай впроваджуються з приходом іноземного інвестора. Нажаль, виробництво із залученням іноземного капіталу найчастіше пов'язане з використанням природних і трудових ресурсів, виробництвом продукції з низькою доданою вартістю. Як зазначають В. Барчук, Т. Сус, реалізація такої стратегії свідчить про неналежну увагу з боку держави до інноваційної сфери [4]. Стратегія лідерних технологій націлена на використання власного науково-технічного потенціалу для виробництва продукції і виходу на нові ринки [5]. Стратегія локального інноваційного прориву базується на формуванні (започаткуванні) інноваційного виробництва на основі власного науково-технічного потенціалу, що забезпечать у довгостроковій перспективі формування конкурентних переваг. Для впровадження принципово нових видів діяльності, необхідно нарощувати інтелектуальний, креативний капітал підприємств, формувати нові компетенції персоналу, його здатності приймати інноваційні нестандартні рішення. Не дивлячись на те, що в Україні сформовано систему підготовки фахівців для сфери лісового господарства, практика господарювання ведеться з використанням застарілих технологій. Тому необхідно здійснювати фінансування прикладних наукових досліджень у цій сфері.

Стратегія вибору стратегічних зон господарювання дозволяє визначити та зосередити увагу на найбільш привабливих і перспективних видах бізнесу чи продукції,

напрямах діяльності. Найчастіше формується набір стратегічних зон господарювання, у яких високий ступінь взаємодії, досягається рівновага між короткостроковою і довгостроковою перспективами розвитку, а їх поєднання дозволяє забезпечити високий рівень стійкості підприємства до загроз. Наприклад, одна позиція у короткостроковій перспективі матиме більш стійке становище та більший обсяг прибутку, інша – матиме більш стійке становище та перспективи зростання прибутку у довгостроковій перспективі.

Стратегію нарощення компетенцій персоналу можна розглядати як супутню до інноваційної, функціональну кадрову. За певної ситуації така стратегія націлена на стабілізацію персоналу, залучення фахівців з високим рівнем творчого потенціалу, лідерськими якостями, закріплення працівників, перенавчання персоналу, внутрішнє переміщення. Мова йде про формування або розвиток системи лідерських (які поділяються на базові та стратегічні компетенції, компетенції росту [6]) та специфічних компетенцій щодо управління ЕЕБ, таких як здатність системи менеджменту до стійкого збереження основних показників і параметрів функціонування без негативного впливу на НПС, здатність адекватно реагувати на виклики та стійкість до деструктивних змін зовнішнього, в тому числі природного середовища тощо. Стратегія організаційної реструктуризації передбачає оптимізацію структури лісових господарств (комплексне здійснення організаційних змін з урахуванням розвитку внутрішнього й зовнішнього середовища) та удосконалення корпоративної культури, в основу якої необхідно закласти основні принципи забезпечення ЕЕБ. Стратегіями одного напрямку є активізації ЗЕД, виходу на міжнародні ринки / закріплення на міжнародних ринках, які дозволяють отримати конкурентні переваги завдяки орієнтації на стабільні ринки, світові ціни, високий рівень якості, підвищення фінансової безпеки. Якщо власних ресурсів не вистачає, або ж застосовується імітаційна стратегія, важливо забезпечити створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій (які разом із власними коштами дозволять сформувати потенціал безпеки високого рівня і не потрапити в фінансову залежність).

Висновки. Отже, у статті набули подальшого розвитку наукові підходи до формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств, які, на відміну від існуючих, базуються на результатах оцінки ЕЕБ та її потенціалу. Визначено сутність еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства та обґрунтовано стратегічні альтернативи за рівнями. Стратегії 1-го рівня визначають напрям руху підприємства на стратегічну перспективу для забезпечення бажаного рівня ЕЕБ. Кожна з них має уточнення більш конкретними стратегіями 2-го рівня, які мають бути застосовані у певному випадку і дозволять отримати бажані результати в довгостроковому періоді. Таким чином формується набір сценаріїв для даного періоду розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Степаненко А. В. Еколого-економічні стратегії в системі забезпечення екологічної безпеки / А. В. Степаненко. – Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 77-89.
2. Лицур І. М. Територіальна організація лісового комплексу України в умовах трансформації продуктивних сил : Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.06 / І. М. Лицур; Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ. – Київ, 2010. – 40 с.
3. Карпук А. Еколого-економічна ефективність лісокористування: напрями та механізми підвищення / А. Карпук, М. Шестак // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2015. – 2015. – С. 165-172.
4. Барчук В. П. Напрями інноваційно-технологічного розвитку промислового виробництва регіону / В. П. Барчук, Т. Й. Сус. – БІЗНЕСІНФОРМ. – 2015. – № 4. – С. 58-62.
5. Куценко Т. М. Теоретичні основи формування стратегії інноваційного розвитку в контексті інтенсифікації інноваційних процесів. – Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 308-317.
6. Петрова І. Л. Стратегічне управління розвитком персоналу / І. Л. Петрова. – Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 5 (50). – 2011. – С. 128-132.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.